

Měšťan, Antonín

Sociologie literatury Karla Krejčího

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2003, vol. 52, iss. X6, pp. 192-194

ISBN 80-210-3086-0

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103345>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

renesanční literatuře, dále výzkumy Istvána Udvariho, Borjany Velčevové a „středoevropská“ práce Máty Font jsou dobrými příklady. Z dalších studií zaujme medievistická stať Istvána Ferincze o postavě Konstantina-Filosofa, studie literárního teoretika Istvána Frieda, ale také příspěvky dvou brněnských rusistů – Stanislava Žaži a Aleše Brandnera. Dobrou pozici má ve sborníku srovnávací bádání, ať již tradiční literární komparatistika reprezentovaná mj. studií Tibora Bárotiho Cha-teaubriand a Puškin, tak konfrontační studium jazykovědné.

Druhý sborník má povahu výlučně ukrajinstickou a literárněvědně komparatistickou. Klíčová je tu studie Valerije Lepachina o Kyjevsko-pečerském pateriku (autor napsal v 90. letech celou sérii medievistických prací, v nichž spojuje výtvarné umění a literaturu), István Ferincz ukazuje na žánrovou proměnu, která v 17. a 18. století vedla k vzniku autentické ukrajinské literatury. Tibor Bároti srovnává dvě mentality – Ivana Kotljarevského a Alexandra Gribojedova; najdeme tu však i pojednání o almanachu Rusalka Dnistrovaja, analýzu biblických motivů u Lesji Ukrajinky aj.

Metodologie szegedského slavistického centra je v podstatě tradičně komparatistická, obepíná všechny hlavní filologické disciplíny a směřuje ke zkoumání středoevropského areálu, zejména ve smyslu hungaro-slavistickém. Pozoruhodný je zvláště zájem o medievistiku, o studium textů, z nichž vysvítají společná maďarsko-slovanská východiska jazyková i obecně kulturní.

Ivo Pospíšil

SOCIOLOGIE LITERATURY KARLA KREJČÍHO

Karel Krejčí: *Sociologie literatury*. Editoři Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Masarykova univerzita, Brno 2001, 124 s.

Editoři se ujali neobyčejné záslužného úkolu a vydali tiskem práci Karla Krejčího, která vyšla v cyklostylované podobě v roce 1944. Dnes je původní vydání prakticky nedostupné. Přitom 57 let, která uplynula od prvního vydání, nijak nezmenšila závažnost autorových zjištění a jeho teoretických úvah – právě naopak, Krejčího práce se velmi hodí do diskuse, která se už delší dobu vede.

Jako posluchač Krejčího přednášek na pražské polonistice v letech 1949–53 a jako jeho pozdější kolega mohu dosvědčit, že Krejčí dále rozvíjel teze své práce z roku 1944 a že zůstal věrný těmto zásadám do konce života. Editoři ve významném úvodu, nazvaném *Souvislosti sociologického přístupu k literatuře a komparatistické impulsy Karla Krejčího v meziválečném období – na pomezí sociologismu a strukturální estetiky* (s. 5–32) podrobně a zasvěceně rozebrali všechny významnější práce K. Krejčího, vyšlé před vydáním jeho *Sociologie literatury*. Z jejich rozboru vyplývá, že Krejčí se propracovával ke svým stanoviskům postupně, přičemž využíval podnětů z nejrůznějších stran – zejména z prací českých, polských, ruských, francouzských a německých badatelů. Pražský strukturalismus znal Krejčí dokonale a i když se s ním neztotožňoval, uznával některé jeho přínosy a ty pak tvůrčím způsobem zpracovával.

Karel Krejčí nebyl naivním stoupencem pozitivismu 19. století a čistého sociologismu, stejně jako nehlásal jakousi jednotu slovanských literatur. Byl však přesvědčen jak o významu sociologického zkoumání literárního procesu (autorů, děl i čtenářů), tak o nesporné existenci a významu vzájemných vztahů mezi jednotlivými slovanskými literaturami. Proto zastával nutnost komparatistického přístupu ke studiu slovanských literatur; mimoděk mu později dal zapravdu přívrželec formalismu a strukturalismu D. Čyžev'skyj vydáním svých srovnávacích dějin slovanských literatur.

Na materiálu zejména české a polské literatury, který Krejčí znal dopodrobna, se postupně – od poloviny 20. let – dopracovával zobečňujících tezí. Byl si vědom, že se dostává do rozporu jak s pravověrnými přívrženci formalismu a strukturalismu, tak zejména s těmi polskými badateli, kteří odsuzovali tezi o souvislostech jednotlivých slovanských literatur (editoři na s. 13 uvádějí Baudouina de Courtenay, Lednického, Kolbuszewského a Brücknera, bylo by však možné uvést další jména; na s. 15 editoři ostatně uvádějí Krejčího polemiku s Kridlem).

Bylo samozřejmé, že Krejčí musel narazit u zastánců extrémního strukturalismu, stejně jako u konzervativních přívrženců jakési málem mytické jednoty Slovanů a jejich literatur. A stejně ovšem musel narazit u ortodoxních marxistů a ještě víc u přívrženců stalinistické a poststalinistické ideologie, která se – neoprávněně – považovala za další vývojovou etapu marxismu. Bylo tedy vlastně dobře, že sto cyklostylovaných exemplářů práce Sociologie literatury z roku 1944 se nedostalo do rukou těch osob – a bylo jich dost, které se po roce 1945, a zejména po roce 1948, snažily Krejčímu ztrpčit život a překazit mu pedagogické působení na Karlově univerzitě (to se jim nakonec stejně podařilo v roce 1958 – naštěstí mohl Krejčí dál vědecky pracovat).

Krejčí tvrdí (s. 33), že „literární vývoj nelze pochopiti bez znalosti vývoje společenského“. S tím by jistě souhlasila naprostá většina badatelů. Problematičtější je pokračování této věty (s. 33): „...stejně jako vývoj společenský nelze plně vysvětliti bez pochopení vývoje literárního.“ Sotva by bylo možné získat souhlas zejména badatelů v oblasti politických dějin – pro většinu z nich platí první část věty, nikoli však její část druhá. Krejčí nezůstává ovšem u teorie a na s. 35–36 poukazuje na to, jakou úlohu sehrála literatura v přípravě Velké francouzské revoluce. A zdůrazňuje význam literatury v dějinách českého národa, zejména v době obrození (s. 36).

Velmi moderní je Krejčího požadavek, aby se badatelé zabývali také tzv. pokleslou literaturou – a zejména výzkumem čtenářstva (s. 37). Teprve v posledních desetiletích se výzkum čtenáře dostal např. v USA mezi nutné složky literárněvědné a literárněhistorické činnosti. A některé teze jsou téměř strukturalistické, např.: „Zájem literární vědy je [...] dán [...] vzájemným vztahem funkce estetické a mimoestetické.“ (s. 39)

Zajímavý je úsek V. Sociologická metoda ve vývoji literární vědy (s. 42–45), v němž se Krejčí zmiňuje – kromě jiných – zejména o H. Taineovi a pak o E. Hennequinovi, F. Brunetièrovi a M. Guyauovi. Dále jsou zmínky o Müllerovi-Freienfelsovi a R. Ingardenovi. V roce 1944 nebylo samozřejmě zmiňovat se o židovi Ingardenovi – a stejně nebezpečná byla zmínka o sovětském badateli Sakulinovi (s. 45).

Významné je uvažování o tom, patří-li např. do české literatury díla psaná v jiných jazycích než česky. A velmi moderně zní teze (s. 47): „Rovněž patří do české literatury německé spisy českých autorů, vzniklé z dvojjazyčnosti prostředí obrozeneckého, např. prvotiny Máchovy, ale do jisté míry i spisy tehdejších pražských autorů německých, např. Alfreda Meissnera, které vznikaly v úzkém kontaktu s literárním prostředím českým.“ Ještě dnes by četní čeští bohémisté sotva včlenili do dějin české literatury takového Alfreda Meissnera.

Zajímavý je odstavec Literatura emigrantská (s. 52–53). Po roce 1989 by Krejčí mohl – vlastně musel – pojednat také o literatuře českého exilu z let 1948–1989.

Na některých místech (s. 55 násl.) názvy jednotlivých úseků vypadají velmi marxisticky – Společenské třídy a vrstvy, Odraz třídního boje v literatuře, Literatura vrstvy vedoucí ap. Krejčí se zabývá takovými kategoriemi jako je Literatura pro lid (s. 65), Literatura řemeslná, Literární periferie a Literární kýč (s. 66–67). Zajímavé je tvrzení (s. 67): „Kýčem jistě není román Dostojevského; není jím však ani obyčejná detektivka. Je však kýčem detektivka, která v čtenáři chce vzbudit dojem, že čte Dostojevského.“

Závažný je úsek VIII. Vliv společenského prostředí na jednotlivé složky literárního díla (s. 73–77). Zřejmě sporné je tvrzení (s. 76): „Díla napsaná plně jazykem jiné společenské vrstvy, dialektem, argotem atp. jsou literárními kuriozitami.“

Je významné, co Krejčí žádá při zkoumání literárního díla (s. 91): „...Analýza, oprošťující dílo od všeho, co na ně působilo v době jeho vznikání, je naprosto nutná, přistupujeme-li k další oblasti literárního bádání, v níž sledujeme dílo v jeho působení na konzumenty-čtenáře, tzv. literární obecenstvo.“ A dále (s. 91): „Imanentní rozbor díla a jeho evoluční zařazení, přes svou zásadní důležitost, nemůže vyčerpatí předmět literární vědy, protože sám o sobě nestačí k tomu, aby nám plně vysvětlil organismus literárního života, tvořící tak důležitou složku života společenského. [...] Proto metoda formalistická, která se snažila literární dílo násilně vytrhnouti ze společenské souvislosti, přes své cenné příspěvky pro prohloubený rozbor formy uměleckého díla, zůstala jednostranná a nemohla plně vyhovět úkolům moderně pojímané literární vědy.“

Neobyčejně závažný a velmi aktuální je úsek XI. Literární obecenstvo (s. 92–99). Hned si ovšem uvědomíme, že Krejčí nenavrhuje, jak se toto obecenstvo má odborně zkoumat – neví se to ostatně

dodnes. Diskusní je úsek XIV. Literární typy (s. 106–108). Je např. otázka, zda Čechův Brouček, Herrmannův Kondelík a Haškův Švejk jsou „typy“. A problematické jsou i závěry v úseku XV. Působení literatury na život (s. 109–111). Stejně problematický je úsek XVIII. Literatura a národní povaha (s. 115–117).

Nejen nesporné teze v práci Krejčího jsou obohacením naší dnešní literární vědy – také jeho domněnky, nedopracovaná tvrzení a někdy i zřejmé omyly mohou sloužit jako impulsy. Editorům I. Pospíšilovi a M. Zelenkovi patří upřímný dík za to, že vzkřísili k novému životu zajímavou, téměř zapadlou publikaci – a že ji doprovodili velmi zajímavým úvodem.

Antonín Měšťan

V LABYRINTU LITERÁRNĚVĚDNÉ METODOLOGIE, TEORIE, KOMPARATISTIKY A SLAVISTIKY

Halina Janaszek-Ivaničková: *Nowa twarz postmodernizmu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002.

Nadzieje i zagrożenia. Slawistyka i komparatystyka u progu nowego tysiąclecia. Studia ofiarowane Profesor Halinie Janaszek-Ivaničkowej. Pod redakcją Józefa Zarka. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002.

Dialog. Komparatystyka. Literatura. Profesorowi Eugeniuszowi Czaplewiczowi w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej. Pod redakcją naukową Edwarda Kasperskiego i Danuty Ulickiej. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2002.

V Polsku v roce 2002 vyšlo několik vynikajících literárněteoretických a metodologických sborníků, nemluvě o studiích časopiseckých, například v revue *Teksty drugie* Ryszarda Nycze nebo v tradičních slavistických sbornících *Slavia Orientalis*, *Slavia Occidentalis* a jinde. Mezi nimi klíčové místo zaujímají tyto tři svazky vydané u příležitosti jubileí: jsou to dva „festschriftы“ a jedna syntéza.

Především je tu životní jubileum polské slavistiky a komparatistiky mezinárodního renomé, která výrazně zasáhla do dění v bývalém Československu a na níž se jako na bohemistce české a zejména slovenské prostředí výrazně podepsalo (Ďurišinova komparatistika především). V 90. letech 20. století chytla takřka druhý dech s orientací na nové jevy v literaturách bývalých socialistických zemí, zejména střední a východní Evropy: nebylo snad jediné podstatné konferenze, na níž by nebyla s referátem, nebo kterou by sama neorganizovala. Katovické působiště jí umožnilo proniknout do hornoslezských souvislostí a podržet si do značné míry autonomii souběžně se získáváním nových talentovaných posil pro obor. Takže *Nová tvář postmodernismu* je zejména pro Západ původní prací a do značné míry novým pohledem na jevy, které si v západní Evropě a zejména v USA zvykli se samozřejmostí jim vlastní přisvojovat. Ostatně autorčin přítel a kolega Douwe Fokkema ne tak dávno prozrazoval starou sociologickou vizi, že postmoderna potřebuje k svému rozvoji především společnost blahobytu, americký welfare state, na který ani evropský sociální stát nestačí.

V řadě studií a v tomto komplexním pohledu autorka ukázala, že postmodernismus je vlastní právě slovanským středoevropským a východoevropským literaturám, a soustředila se zvláště na svou doménu – západoslovanské literatury, v nichž kromě polské významné místo zaujímá česká a tzv. česká postmoderna. V obecných kapitolách je zřejmé její tihnutí k aplikaci staré Ďurišinovské meziliterárnosti, jinak si autorka všimá i filozofujících rovin postmoderního diskursu, dekonstrukce národní historiosofie u západních Slovanů, úpadku „velkých narácí“ a ambivalentnosti soudobé komparatistiky. Jestliže opavský bohemista Libor Pavera v další zde recenzované knize napsal, že se Čechům do postmodernismu příliš nechce, H. Janaszek-Ivaničková jej zase – podle mého soudu – až příliš adoruje a vidí jej i tam, kde by být viděn ani nemusel. Osobně bych byl konzervativnější a méně nadšený zejména při analýze některých českých, dnes již erbovních auto-